

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ב

הרד"צ הופמן: בין פרשן מקרא לפוסק הלכה

טובה גנזל ganzelct@yahoo.com

1. הקדמת בנו לשו"ת מלמד להועיל

"מרגלא היה בפומא של אבי מורי זצ"ל: אל יעבור עליך יום בלי חידוש בכתב. וכדרכו בחיים היה אומר ועושה. ארבעה קונטרסים של דברי תורה נעבדו על ידו במשך חייו. אך בתוך הכתבים שנשארו אחרי מותו נמצאו רק שלשה ואחד אבד. בקונטרסים הללו היה רגיל לכתוב מדי יום ביומו חידושי תורה שנתחדשו על ידו, פלפולים ופירושים על סוגיות הגמרא בחלקי הלכה ואגדה. מקום חשוב ביחוד תפסו כמה וכמה תשובות המובאות לפניו מאת תלמידיו רבני אשכנז ושאר מכיריו ומיודעיו מקרוב ומרחוק וידוע למקורביו כי היה בדעתו בימי זקנותו להוציאם לאור הדפוס. אך בענותנותו הגדולה היה אומר שזקוק הוא לזמן של שלוש שנים לכל הפחות בכדי לעיין בהם ולחזור עליהם לתקנם ולשכללם כדי שיהיו כולם דברי חפץ ואמת. אולם באשר היה טרוד בעבודת שאר חבריו וספריו היה דוחה את הדבר משנה לשנה והמלאכה נעצרה..."

2. הקמת רדצ"ה לשו"ת מלמד להועיל

"הנה רבים וכן שלמים מתרעמים ואומרים: ספרים רבים נעשים בכל יום עד אין קץ. ואף שבארץ אשכנז כמעט כבה מאור התורה והספרים אשר נתחברו בימינו בדבר הלכה בארץ הזאת מעטים המה ונער יכתבם, מ"מ הלא בארצות רוסיה הונגריה וגליציה כמעט בכל יום ויום ספר יוצא לאור עולם, פעם מחדש חידושים בש"ס ומפרשים, פעם פוסק הלכות בדינים ופסקים ופעם משיב תשובות לשואלי שאלות.

והנה בענין ספרים, איזה מהן ראויין לצאת לאור עולם יש בין חכמי ישראל דעות מדעות שונות. יש מהן אומרים, שכל הפלפולים הן בפירוש הש"ס והראשונים והן בשאלות ותשובות לריק הן ולבהלה, וטוב היה להן שלא נבראו משנבראו, כי לא יוציאו לעולם האמת לאורה, ורק למראה הן נראין כאמת ואוחזין הן את העינים, ומה שבנוי על הפלפול על יסוד רעוע הוא בנוי, ואין ראוי לסמוך עליו לא לאיסור ולא להיתר, ובאשר שהפוסקים האחרונים ראו כל זה בעין שכלם לא רצו לסמוך על סברתם להקל, רק להחמיר, ועל ידי זה נגבבו חומרות רבות, אך להקל אין כח בידי האחרונים, עד שנאמר עליהם מפי מתלוצצים: חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו....

אשר על כן אמרתי לנפשי אחוז בזה וגם מזה אל תנח ירך. אני לא נמנעתי לרדת אל אניות תרשיש ההולכות דרך ים הבקורת, אני קרתי ושתיתי ממימי הדעת, פירשתי סדר נזיקין עפ"י השכל והמדע, חברתי כמה חבורים על דרך הבקור, עמלתי בכל כחי לפרש התורה עפ"י פשוטה בהסכם עם קבלת חז"ל, ובכל זאת דרך הלמוד של רבותי הקדושים לא עזבתי, חדשתי חדושים בדרך פלפול, חבקתי באהבה עזה בני הנעורים אשר לי (הם החדושים שאמרתי בדרך פלפול בימי נעורי, אשר רק מעטים המה בכתובים אתי, כי לא כתבתי אז על הספר בדיו חדושי תורה, רק באקראי אם אירע לי שנצרכתי לדרוש דרשה או לכתוב חדושים לאומרים בפני גדול),

ומאז אשר מו"ר הגאון רבינו עזריאל הילדעסהיימער זצ"ל תש כחו לעמוד על משמרתו וצוני לעמוד במקומו ולדרוש בשבת טובה ושבת הגדול והוא בענוותנותו עמד גם הוא בביהכ"נ בשעת דרשתי ונענע לי בראשו, אזרתי כגבר חלצי לברר בפלפול כמה דברים בסוגיא אשר למדתי, גם עלה בידי כפעם בפעם לקשור עם פלפולי איזה דברי בקורת, ואמרתי בלבי כמו שאמרו רבותינו קב"ה חדי בפלפולי דאורייתא, ודגלו עלי אהבה אל תקרי ודגלו אלא ודלוגו, ואף שמדלגין כמו פעמים על גבי חוקי ההגיון ואומרים דבר שלא עפ"י האמת, אין זה חסרון, כי לחדוד התלמידים נצרך כעת יותר מימים הראשונים לדברים חריפים המחדדים את השכל, כי התורה משתכחת, יום יום הולכת ודלה, מונחת בקרן זוית, אין דורש ואין מבקש.

ובפרט בארץ אשכנז, אשר גם הקהלות הגדולות בילדי נכרים ישפיקו, אם הרב הוא מטיף דברים ויטיף בלשון למודים לעם, אף שהוא עם הארץ דאורייתא, יאמרו לו קצין תהיה לנו, ועושר וכבוד יהיו מנת חלקו, ותלמידי חכמים המעטים העמלים בתורה,

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ב

וע"י זה אינם יכולים לחרוץ לשונם לדבר צחות ולהטיף לעם הזה, אלו התלמידי חכמים יושבים בקהלות קטנות בעניות ושפלות וכפופים לרבנים אשר לא יגיעו אל קרסולם, ורק התורה אור להם, היא שמחת נפשם, היא שעשועם בענים ומרודם.

ועתה למה לא תהיה תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלהם? ואם המטיף יטיף דברים של הבל, אם רק לשמע און ינעמו, אזי תשוואות חן חן ירבו לו: וכי בשביל שאני זכר הפסדתי יאמר הדורש חריפות. למה תגרע דרשה של חריפות, שאם לא תהיה כולה על דרך האמת צאי צאי יאמרו לה, ולמה לא תהיה לנו רשות לדבר דברי חריפות הנעימים לשמע און והמשמחים את הלב?

את כל אלה העליתי על לבי ואמרתי אכתוב לזכרון בפנקס, הן דברי בקורת, הן שאלות ותשובות להלכה, והן דברי פלפול בחריפות, בערבוביא, (והעתקתי כמה תשובות מן הגאונים אשר בדור שקדמני אשר אתי בכתובים) למען יהיה פנקסי זה דבר השווה לכל נפש. וקראתי שם פנקס זה מלמד להועיל כי תקותי חזקה להועיל בזה לבני ותלמידי להרגילם בכל דרכי הלמוד פעם בזה ופעם בזה כפי צרכי הזמן והענין. והתחלתי לכתוב חידושים בפנקס זה ביום ב' דר"ח כסלו תרנ"ב לפ"ק, יום אשר ניתן לי פנקס זה במתנה מאת בני הבכור שיחי'. ואמרתי, אולי זה הוא רמז מן השמים שאתחיל לכתוב חדושי תורה שלי, אחרי אשר כבר נהייתי בן מ"ח שנה, ואם בני ויוצאי חלצי ילמדו בספר הזה די לי זאת דיי, **כי שאר חבורי רובא דרובא בלשון אשכנז הם כתובים, ומי יודע אם לא יאבדו וישתכחו בקרב שנים, אך ספר בלשוננו הקדושה משתמר, ויהי' לי לזכרון לדור אחרון.** והשם ברחמיו ובחסדיו יחיני ויזכני להעתיק גם שאר חבורי ללשון הקודש ובפרט חבורי אשר הם עדיין בכתובים דהיינו דרושים שלי על התורה ומבוא המשנה שלי אשר התחלתי להעתיק וקראתיו בשם שער המשנה. ואז אזכב זבחי תודה על המוגמר ברנה וד' יזכני לעלות לציון ברנה אמן כ"ר."

3. הרב יחיאל יעקב ויינברג בהקדמתו ל"שו"ת שרידי אש"

"...משמת הרבי' הזקן, זכרונו לברכה, עמד בראש בית המדרש תלמידו וחברו הגדול הגאון המופלא מרן ר' דוד צבי הופמן זצ"ל. על רד"צ הופמן אין צורך להרבות בדברים. הוא היה גאון בתורה ואחד מאבות הראשונים של חכמת ישראל. - שמו מפורסם וידוע למדי בין כל החוגים, ספרו 'שו"ת מלמד להועיל' הוכר בעולם הרבני כספר פוסק ממדרגה ראשונה. וספריו המדעיים בכל מקצועות התורה והחכמה הם ספרי יסוד לחקירה מדעית. החכם הסופר ר' א.מ. ליפשיץ כתב בראש הספר "ראיות מכריעות נגד ולהיוזן" של הופמן ז"ל שתירגם לעברית (ירושלים תרפ"ח) מאמר הערכה נלהב ומלא הערצה לעל ר' דוד צבי הופמן ז"ל. ומי שזכה להכיר את רד"צ הופמן יודע כי אין בדבריו הפרזה כלשהי ורק אוסיף על יסוד הכרתי אותו, כי לא הניח כמותו בישראל...".

4. אגרת לד"ר אלעזר הלוי גרינהוט, בתוך: סיני ספר יובל, מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ח, משנת 1902

"כעת אני נזכרתי שעדיין גלת העניה בידי, שלא כתבתי מענה תודה על מנחתו ההגונה אשר כבדני בה, ה"ה ספרו הנחמד ילקוט המכירי עם הערותיו המחוכמות על ספר משלי, כי מתחילה חשבתי לעיין בכל הספר היטב, אולי אוכל לחדש בו דבר, ובפרט רצייתי לקרות המבוא בעיון בכל הערותיו. אך באשר כעת אני עובד עבודת הקדש "מבוא לתוה"ק" (כנראה - ראיות מכריעות נגד וולהואזון), שאני קורא אותו לפני תלמידי הי"ו, וזהו מלחמת חובה להשיב תשובות נצחות נגד המבקרים החדשים שבאו בתוה"ק כפריצים ויחללוהו, ואני מוכרח לעבוד בעבודה זו יומם ולילה ולעיין בספרים אין קץ, וע"כ דחיתי כל המלאכות והלמודים (שאינם הכרחיים כל כך) מפני עבודה זו. וגם לעיון בספרו עוד חזון למועד בבוא יומי דפגרי אי"ה. ולמען לא אעבור על בל תאחר אביא כעת תודתי בלב שלם ואמירת ברכות ודרישת שלומים. אוהבו ומוקירו הק' דוד צבי האפפמאנן"

5. מתוך הערות מוקדמות כלליות (ספר ויקרא)

"...מכל האמור עד כאן יוצא, כי כל יהודי שבא לפרש את תורת משה, חייב לדעת היטב את ההלכות המבארות את הכתובים ומשלימות אותם. רק בקיאות גמורה במפתח הראשי הזה נותנת את האפשרות לתפוס היטב את התוכן האמיתי ופירוש המילים. וכל פירוש על התורה שאינו מיוסד על האקדמות האלו, הוא מנקודת ההשקפה היהודית

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ב

חטא נגד האמת. והרבה הזדמנויות תהיינה לנו להעיר בכל פעם על השערות הפורחות באויר והמחוסרות תועלת שתלו בכתובים מפרשים, אשר העלימו עין מן המסורה הישראלית, או לא התחשבו עמה במידה הראויה לה...

בסיכום דברינו נאמר, איפוא, כי בפירושו נחזיק בשתי ידינו בנוסח המסורה, נרחיק ממנה לגמרי ביקורת הנוסח היוצאת מחוג המסורה ופורצת את תחומיה. בחדרת קודש נגש אך היכל התורה בלי להטיל אף צל של ספר בתוכן האלוהי שלה; נפרוק מעלינו עול הביקורת העליינה, המתאמרת להיות השופט העליון על התנ"ך שלנו. אנחנו נלך לאור המסורה, שאנו מאמינים באלוהותה, ועל פיה ועל ידה נשתדל לבאר את דברי הכתוב. אלא שאף על פי כן נשים לב לכיאורים שיש להם נקודת מבט שונה משלנו ונהפך בזכותם עד כמה שאפשר."

6. מתוך הערות מוקדמות לספר ויקרא

"...בעיני היהודי היה תמיד חשוב יותר לדעת מה מחויב הוא לעשות ולקיים ומה לא לעשות, מאשר המחקר על התהוות התבל ועל תולדות בראשית."

7. הסכמה לספרו של הרב שמריה מנשה הכהן אדלר, מראה כהן, לונדון תרפ"ח - מכתב מיום ט' באלול תרפ"א (1921):

מכבוד הרב הגאון המפורסם זקן שקנה תורה וחכמה והרכיב תורה לכל רבני אשכנז כתור"ר **דוד צבי ז"ל האפמאן** רב ראשי בביהמ"ד לחרבנים בק"ק **בערלין** שנתיסדה ע"י הרב הגאון המפורסם רבי עזריאל הילדעוהוויסער זצ"ל. ב"ה יום ג' אלול תרפ"א.

כבוד הרב הגאון כש"ת מהור"ר **שמריה מנשה הכהן אדלר** שליטא בלונדון שלום רב.

אחדש"ה הנני בזה להביע לכ"ת את תודתי עכור המתנה הטובה הוא ספרו **מראה כהן** שהואיל לחרוץ לי ולכבדני בו ולדאבוני רפו כחותי בימים האחרונים עד שעיו"ז רוב מלאכתי נעשיות ע"י חברי ומשום זה איני יכול בעת לעיון בספרו היקר ולהתעסק בפרוטרוט עם השאלה החמורה שעליה הוא דן ולראות עד כמה עלה חפצו בידו ואי"ה ויחליטני בקרוב אקה לי פנאי להתענין בדבריו ולהשיב לו אי"ה את דעתי בנדון זה אחרי כלותי מלאכתי הנחוצה תוא באורי על ספר דברים בעזח"י בתודה מכופלת עכור אות הכבוד שחלק לי בשליחת ספרו היקר הנני חותם בכל רגשי הכבוד

דוד צבי האפמאן

נ"ב. הנני רוצה כעת להעיר את אזני כ"ת כי התענינתי בדבריו שכתב בספרו על אודות דברי חז"ל בדבר שמונה פסוקים שבתורה וכו' שגם אני דנתי עליהם במכ"ע „ישורון" שנה ב' צד 425 שיו"ל ע"י חברי חד"ר וואהלגעמוטה כאן שמשם יוכל לראות את דעתי וגם דעות אחרים שדנו בזה וע"ד השאלה מי כתב הכתוב ויעל משה וגו' עיון בהראב"ע שכבר כתב דעתו ע"ז. הנ"ל. ונטרפה השעה וחיים לרבנן ולכל ישראל שבק ולא זכינו לשיחתו.

8. פירוש רדצ"ה לספר דברים, ג,יא: "פי רק עוג מלך הַבָּשָׂן נִשְׂאָר מִיְתֵר הַרְפָּאִים הִנֵּה עֲרָשׁוֹ עֲרָשׁוֹ בְּרָזֶל הֲלֵהּ הוּא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן תִּשַׁע אַמּוֹת אַרְבָּע אַמּוֹת רַחְבָּהּ בְּאֵמַת אִישׁ"

עוד הפעם מתאר משה רבינו במאמר מוסגר את קומתו הענקית וחזקו של האויב המנוצח, כדי להדגיש בזה את נפלאותיו של ה' מִיְתֵר הַרְפָּאִים... תִּשַׁע אַמּוֹת וגו' בערך אורך של ארבע מטרים וחצי ורוחב של שני מטרים. קליריקוס משער שעוג צוה בכוונה לעשות לו מטה יותר גדולה מן הצורך, כדי להיראות לפני בני דורו והדורות

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ב

הבאים עוד יותר ענקי, ומצביע על מקרה דומה של אלכסנדר מוקדון המסופר עלידי דיאוד... אם כן, מי שקשה לו להעלות על דעתו גובה ענקי כזה, יוכל לפרש לו את הענין כדעתו של קליריקוס. באמת איש. לדעת הראב"ע אמה של איש בינוני. רשב"ם מפרש: באמת איש שהגדיל כל צרכו. ייתכן שהיו קיימות אמות יותר קטנות, וכיון שהגדול נראה מתמיה, היה צורך להוסיף את ההגדרה הזאת, כדי שלא יחשבו שהכוונה לאמות קטנות יותר. **את הפסוק הזה הביאו המבקרים כמה פעמים, בתור "הוכחה" כביכול נגד אמיתות ספר דברים.** אחד המפורסמים מהם מעיר: כך מדברים רק על עתיקות, שמצביעים על שאריותיהם לשם הוכחת מהימנות הסיפור. הוא סבור שערש זה נתפרסם רק בזמנו של דוד, שכבש את העיר רבה, כמבואר בשמואל ב יב, ל. זאת היא גם דעת מבקרים כופרים חדשים. בכלל לא יכלו למצוא הסבר, כיצד הגיע הערש מבשן לרבת עמון כבר בתקופתו של משה רבינו. אולם על השאלה האחרונה השיב כבר הרמב"ן ז"ל תשובה קולעת מאד. מה שכתוב כאן "כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים" מתייחס לדעת הרמב"ן ז"ל (נגד דעת האגדה) לא אל אותם רפאים שהוכו כבר על ידי כדרלעומר, אלא עוג נשאר מאותם הרפאים שנשמדו על ידי בני עמון... מרפאים אלה נמלט עוג, ונעשה אחרי כן מלך הבשן. העמונים החזיקו עדיין בערש ענק זה כמזכרת, ומשה רבינו מזכיר את העובדה הזאת במאמר מוסגר. **לפי פירושו זה מוכיח הפסוק הזה את עתיקותו של ספר דברים.** כי אדרבה, נראה שבשעה שדוד כבש את רבת עמון אחרי כן, כבר לא נמצא ערשו של עוג בעיר ההיא, שהרי בשמואל ב יב, נזכרת עטרת מלכם הגדולה ושאר השלל שלקח דוד מרבה, אבל ערשו של עוג אינו נזכר שם, ואין ספק שמזכרת עתיקה זאת היתה נזכרת שם, אילו היתה קיימת עדיין בתקופה ההיא. כיון שכאן בספר דברים מצביע על הערש הזה במלים "הלה היא", יש להסיק מכאן, שספר זה קודם בכל אופן לתקופתו של דוד, ויש לדחות בהחלט את דעת המבקרים הכופרים, שספר דברים נתחבר חס ושלום רק בתקופת המלכים המאוחרת (תחת ממשלת חזקיהו או יאשיהו).

